

NOMINALISIERUNGEN DES TYPUS CZAS CZYTANIA IN DER
FUNKTION DER ZEITBESTIMMUNGSWÖRTER

Zusammenfassung

" Nominalisierungen des Typus czas czytania /mit verschiedenen Präpositionen/ erfüllen vor allem die Funktion des Zeitbestimmungswortes/ w czasie ratowania Janusza, po okresie rozkwitu, przed okresem rozkwitu, do czasu służby wojskowej, od czasu wkroczenia do Francji/. Es gibt auch die elliptischen Konstruktionen dieses Typus /das betrifft nicht die Konstruktion mit der Präposition w / - mit obligatorischen und fakultativen Ellipse des Temporalgliedes/ do chwili wyrośnięcia: do wyrośnięcia, od czasu wkroczenia : od wkroczenia, po okresie rozkwitu: po rozkwicie, przed okresem rozkwitu: przed rozkwitem, aber: podczas koczowania pod drzwiami, po urodzeniu dziecka, przed upieczeniem ciasta/.

Andrzej Otfinowski

O NIEKTÓRYCH SEKUNDARNYCH FUNKCJACH
NOMINALIZACJI TYPU "CZAS CZYTANIA"

Nominalizacje z nadrzędnikiem temporalnym i transformą orzeczeniową w dopełniaczu /oznaczymy je symbolem Nt/, typu czas czytania, pełnią najczęściej funkcję określników /okoliczników/ czasu,¹ którą uznać można za prymarną. Przedmiotem poniższych rozważań są niektóre inne, sekundarne funkcje tych nominalizacji. W szczególności chodzi tu o występowanie Nt w następujących strukturach zdaniowych:

1. w konstrukcjach wyrażających jedną treść zdaniową:²
  - a/ w funkcji głównego /semantycznie/ członu orzeczenia analitycznego
  - b/ w funkcji jednego z członów związku podmiotowo-orzecznikowego
2. w konstrukcjach wyrażających relacje między dwoma treściami zdaniowymi:
  - a/ w funkcji przedmiotu przeżycia psychicznego - jako człon konotowany przez orzeczenie intelektualne, afektywne lub woluntatywne,
  - b/ w funkcji przedmiotu oceny dotyczącej możliwości lub konieczności realizacji - jako człon konotowany przez orzeczenie modalne,
  - c/ w funkcji jednego z członów konotowanych przez orzeczenie-wykładnik stosunku przyczynowo-skutkowego³.

Przykłady realizacji typu 1a:

1. Zapadła chwila kłopotliwego milczenia. Kowalew. S. Droga 8 /Dorosz. 1,934/
2. A gdy nadszedł czas zwózki na sterty oraz młócki, było jeszcze gorzej. /Wiedza 36/
3. W sobotę mija termin nadsyłania prac konkursowych /nagłówek - A.O./. /GP, 25 XI 76, s. 1/
4. /.../ czas gotowania od chwili zawrzenia wynosi 4 minuty. /Kuch. 144/
5. Czas wykonania /doświadczenia chemicznego - A.O./: 5 minut. /Dośw. 78/
6. Okres nauki trwał trzy lata. /PL 11/
7. /.../ przypominamy, że ostateczny termin nadsyłania listów i zgłoszeń /.../ upływa /.../ Expr. 14 IX 68, s.1/

W konstrukcji typu 1A Nt tworzy z formami osobowymi czasowników - można je nazwać formalnymi lub formalno-modyfikującymi⁴ - orzeczenia analityczne, których jest semantycznym

ośrodkiem. Nt jest wykładnikiem treści zdaniowej, natomiast orzeczenie formalne, wraz z ewentualnymi określeniami czasu, precyzuje charakter jednostki czasu wyrażonej nadrzędnikiem nominalizacji, w szczególności zaś:

- 1/ jest wykładnikiem inchoatywności lub terminatywności tej jednostki /odcinka/ czasu - albo:
- 2/ wykładnikiem miary tejże jednostki /a/ lub innej /b/, jeśli jeden z krańcowych momentów a^5 jest początkiem lub końcem b

W pierwszym wypadku orzeczenie formalne oznacza nastawanie /rozpoczynanie się/ lub mijanie /kończenie się/ określonej jednostki czasu w sensie - można by rzec - "astronomicznym" czy "kalendarzowym". W takim sensie mówimy, że "dzień, tydzień, miesiąc nadszedł, minął, zaczyna się, kończy itp."
Por.:

nadszedł dzień przyjazdu ojca = nastął, zaczął się dzień, w którym ojciec przyjechał: przyjedzie: miał /ma/ przyjechać /w zależności od usytuowania na osi czasu momentu mówienia czy innego momentu odniesienia - oraz "dnia", o którym mowa/

nadszedł czas zwózki /zboża/ /2/ = rozpoczął się pewien określony odcinek czasu, w którym zwoziło się: będzie się zwozić: miało się /ma się/ zwozić /zboże/

Jeśli treść zdaniowa Nt realizuje się przez wszystkie lub prawie wszystkie momenty jednostki czasu wyrażonej nadrzędnikiem, wówczas orzeczenie formalne może stać się /pośrednio/ wykładnikiem inchoatywności czy terminatywności tejże treści zdaniowej. Por.:

nadszedł czas zwózki /zboża/ = zaczęła się zwózka /zboża/, zaczęto zwozić /zboże/
zapadła chwila milczenia /1/ = nastąpiło chwilowe milczenie, zamilkli /na chwilę/⁶

W przykładach 3 i 7 orzeczenia mija i upływa konotują konkretne jednostki czasu /w przykładzie 3 - sobotą, najbliższa po 25 XI 76/, w których kończą się realizacja treści zdaniowej Nt /"nadsyłanie ..."/, a w istocie - możliwość jej realizacji, to znaczy pewien stan, sytuacja umożliwiająca "nadsyłanie" prac konkursowych /3/ czy listów /zgłoszeń/ /7/.

Orzeczenie nadszedł /a może i inne inchoatywno/ zdaje się - przynajmniej w wielu realizacjach tego typu konstrukcji - implikować przeznaczenie /zaplanowanie/ bądź przewidywanie realizacji treści zdaniowej Nt w określonej jednostce czasu, stąd możliwość pojawienia się czasownika "mieć" w różnych transformach czy eksplikacjach /por. wyżej/, zwłaszcza w tych realizacjach, w których rozpoczęcie treści zdaniowej Nt przypada na późniejsze momenty jednostki czasu. Z przeznaczeniem może się wiązać znaczenie konieczności czy powinności. Por.:

/nadszedł/ czas zwózki = ... czas, w którym ma się zwozić /ktoś sobie lub komuś przeznaczył "zwożenie"/:
powinno się zwozić: trzeba zwozić?

Z szerszego kontekstu wynika, że w przykładzie 2 nie chodzi o żadne z tych znaczeń, lecz po prostu o rozpoczęcie realizacji treści zdaniowej Nt.

Orzeczenia formalne w funkcji wykładnika miary /mierzenia/ - por. 4,6 /wynosi⁸, trwał/ - pojawiają się z okreśnikami ilościowymi /4 minuty, 3 lata/, precyzującymi tę miarę. Mierzony jest odcinek czasu wyznaczony przez momenty krańcowe realizacji treści zdaniowej Nt lub przez jeden z tych momentów /wtedy drugim momentem zamykającym odcinek jest chwila mówienia lub jeden z krańcowych momentów innej treści zdaniowej/.

W przykładach 4 i 6 chodzi o odcinek wyznaczony przez momenty krańcowe "gotowania /od chwili zawrzenia/" i "nauki" /uczenia się/. Podobnie w przykładzie 5 /z elipsą orzeczenia formalnego wynosi/, gdzie jednak:

wykonanie /doświadczenia chemicznego/ = wykonywanie
i osiągnięcie spodziewanego rezultatu

Dokonana postać transformy orzeczeniowej jest wykładnikiem rezultatywności. Odcinek czasu wyznaczają tu: moment rozpoczęcia czynności i moment osiągnięcia rezultatu /który jest zarazem momentem zakończenia czynności/. Podobnie jest w równoważnych zdaniach z określnikiem przysłówkowym odpowiadającym omawianym orzeczeniom formalnym /+ ich określniki ilościowe/. R. Grzegorzycowa wśród przysłówków miary wyróżnia:

1/ przysłówki miary trwania /odpowiadające na pytanie:
"jak długo?" /np.:

Dom budowano przez dwa lata /a/

2/ przysłówki miary wykonania akcji /pytanie: "W ciągu
jakiego czasu, przez jak
długo?"/, np.:

Dom zbudowano przez dwa lata /b/

3/ przysłówki miary rezultatu lub miary stanu spowodowa-
nego przez akcję nazwaną
czasownikiem /pytanie: "na
jak długo?"/, np.:

Pożyczył mi książkę na tydzień⁹ /c/

Powyższe zdania z przysłówkiem miary można przekształcić na realizacje omawianych konstrukcji z orzeczeniem formalnym - wykładnikiem miary:

1. Czas budowania domu wynosił dwa lata. /a₁/

2. Czas zbudowania domu wynosił dwa lata. /b₁/

3. Czas /wy/pożyczenia książki wynosił /ł/ tydzień. /c₁/

/Pomijam sprawę oceny tych transform pod względem stylistycznym/. I w jednej, i w drugiej konstrukcji /to znaczy z przyśłówkiem miary i orzeczeniem formalnym/ chodzi o mierzenie tego samego odcinka czasu. Wyznaczają go jednak - w zależności od aspektu i charakteru stanowego lub czynnościowego orzeczenia /albo jego transformy/ - różne momenty treści zdaniowej:

1. początkowy i końcowy /budowano --> budowania/,
2. początkowy i /moment/ osiągnięcia rezultatu /zbudowano --> zbudowania/,
3. końcowy czynności /i zarazem początkowy stanu/ i końcowy stanu /pożyczył --> /wy/ pożyczania,

Pierwsze dwa typy konstrukcji są równoważne tylko wtedy, gdy /w pierwszej/ moment zakończenia czynności jest zarazem momentem osiągnięcia rezultatu. Por.:

Dom budowano dwa lata. /Zaraz w nim zamieszkaliśmy/ /aa/
ale: Dom budowano dwa lata. /Potem przerwano pracę/. /a b/
Trzecia konstrukcja ma także swoją odmiankę czynnościowa:

Pożyczył książkę w jednym dniu /w godzinie, w 10 minutach itp./ /o₁a/

Nominalizacje z wyrażonym nadrzędnikiem temporalnym /6/ przy orzeczeniu "trwa" /trwają/ są chyba wyjątkowe. Przeważają użycia z elipsą nadrzędnika: nauka trwała ..., sprzątanie trwało ... itp.¹⁰

Przykłady realizacji typu 1b:

8. Jest koniec września: czas kopania ziemniaków, czas dojrzałych śliwek. Kurek Grypa 99. /Dorosz. 1,1105/
9. Lata siedemdziesiąte to na zachodzie Europy okres burzliwych walk o nową sztukę /.../ /Lit. 33/

Obie realizacje można uznać za transformy konstrukcji podmiotowo-orzecznikowej:

Koniec września jest czasem /okresem/ kopania... /8/

Lata siedemdziesiąte ... były okresem ... /9/

W funkcji podmiotu występuje określenie temporalne wyznaczające na osi czasu odcinek, w którym realizuje się treść zdaniowa Nt /orzecznik/. Wydaje się, że w konstrukcjach podmiotowo-orzecznikowych mogą pojawić się dwie Nt - jedna w funkcji podmiotu, a druga w funkcji orzecznika /typu: okres ... był okresem .../. Takie konstrukcje miałyby jednak inne charakter /oznaczałyby realizowanie się dwu treści zdaniowych w jednym odcinku czasu/.

Omawiane konstrukcje /typ 8, 9/ można transformować na konstrukcje zdaniowe z orzeczeniem czasownikowym lub innym analitycznym:

Pod koniec września kopie się ziemniaki /8/

W latach siedemdziesiątych ... odbywały się /miały miejsce/ burzliwe walki o nową sztukę. /9/

Truności mogą być raczej natury stylistycznej.

Przykłady realizacji typu 2a:

10. Chodziło mu o ustalenie terminu wyjazdu za granicę.
/Ład. 187/

11. Mnie chodzi jeszcze o inną sprawę, a mianowicie o godziny przyimowania /pacjentów przez lekarzy w przychodni - A.O./ /DW 6/

12. Już budząc się, zanim przeżyła bolesną chwilę rozstania z matką, myślała pełna lęku o wieczornych chwilach oczekiwania jej powrotu. /Ład 208/

W powyższych przykładach przedmiotem przeżycia psychicznego jest treść zdaniowa, w której szczególną rolę przypisuje

się składnikowi temporalnemu. To ze względu na ten właśnie składnik staje się ona przedmiotem przeżycia: ustala się /chodzi o treści intelektualno-wolucjonalno/ termin jej realizacji /10/, myśli się o niej /o jej aktualnej, przewidywanej czy byłej realizacji/ /11, 12/. Czasom jednak realizacje konstrukcji z Nt są zabiegiem czysto stylistycznym, por. 12 /... przeżyła bolesną chwilę rozstania .../, gdzie eksponowanie składnika temporalnego nie jest uzasadnione treścią. O pewnej motywacji można mówić w realizacji "myślała o wieczornych chwilach oczekiwania" /12/ - z tą właśnie porą dnia kojarzą się bardzo przykre, powtarzające się systematycznie przeżycia. W każdym razie w przykładach 10 i 11 nadrzędnik temporalny jest niezbędny.

Przykłady realizacji typu 2b:

13. /.../ rzadko mamy czas na chwilę głębszej refleksji, na określenie naszego miejsca w życiu społeczeństwa i obowiązków wobec kraju. Ta chwila refleksji jest jednak konieczna. /GP 26 XI 76, s. 8/

Nt jest tutaj konotowana przez orzeczenia modalne:

jest konieczna i mamy czas /na.../. Nadrzędniki mają charakter ilościowy:

chwila refleksji = chwilę trwająca /krótka/ refleksja

Podobnie: konieczny jest miesiąc wypoczynku = ... miesięczny wypoczynek /miesiąc trwający/

mam czas na kilka dni odpoczynku /=mogę kilka dni odpocząć/ = ... na kilkudniowy odpoczynek /trwający kilka dni/.

Ważność składnika temporalnego nie budzi zastrzeżeń.

Przykłady realizacji typu 2c:

14. W czynie przedjazdowym załoga skróciła czas wykonania inwestycji o ponad miesiąc. /Expr. 20-22 VII 68, s. 1/

15. Okres autonomii stworzył możliwość wszechstronnego rozwoju kulturalnego /.../. /Lit. 23/

Orzeczenie skrócić konotuje w mianowniku treść zdaniową przyczynową, a w bierniku - skutkową. W przykładzie 14 w mianowniku konotowany jest zastępczo¹¹ agens /zbiorowy/, a realizowana przez niego treść zdaniowa wyrażona została nominalizacją z przyimkiem w. Skutek wyraża Nt w bierniku. Jest nim nie samo /z/realizowanie się treści zdaniowej Nt_p, ale jej intensyfikacja, której wynikiem jest wcześniej osiągnięcie rezultatu. Tak więc: skrócić = spowodować, że wcześniej /szybciej/. To uzasadnia eksponowanie składnika temporalnego w konstrukcji z tym orzeczeniem.

Inaczej w przykładzie 15, w którym jako przyczyna konotowana jest /przez orzeczenie stworzył/ treść zdaniowa Nt_m "okres autonomii". Określenie ilościowe, np. dłuższy okres /autonomii/ podkreślałoby wagę składnika temporalnego. W tym przykładzie:

okres autonomii /stworzył .../ = autonomia /stworzyła/.

Skutkiem jest tu treść zdaniowa nominalizacji w bierniku /możność wszechstronnego .../.

Do orzeczeń-wykładników stosunku przyczynowo-skutkowego typu skrócić, konotujących Nt w bierniku, można też zaliczyć: przyspieszyć, opóźnić, przedłużyć /np. chwilę rozstania/. Tego typu orzeczenia konotują często zamiast Nt nominalizacje z nadrzędnikiem orzeczeniowym /np. przyspieszyć rozstanie/. Takie użycia można uznać za eliptyczne /z elipsą nadrzędnika temporalnego/¹².

PRZYPISY

1. Tej funkcji Nt poświęcono osobny artykuł /drukowany również w tym zeszycie/.

2. To znaczy zdanie w rozumieniu semantycznym, por. odsyłacz 1. cytowanego artykułu.
3. Opis konstrukcji z takimi orzeczeniami zob.: A. Otfinowski, Konstrukcje orzeczeniowe z transformą gerundialną bez przyimka i z przyimkiem: dlą, do, s. 157-201.
4. Opis konstrukcji z takimi orzeczeniami zob.: o.c., s. 202-241.
5. Nie dotyczy to treści zdaniowych momentalnych, które realizują się w niepodzielnej jednostce czasu /g reprezentuje wtedy nie odcinek czasu, lecz moment - punkt/.
6. Por. zapasć - zapadać w SPP: "2. nastawać, następować, stawać się. Zapadło milczenie. Zapada noc, zmrok". /s. 972/
7. Por. też: A. Otfinowski, Aspekt odsłownika jako członu określanego lub określającego w niektórych związkach z przydawką, s. 109.
8. O orzeczeniach typu wynosi zob.: O.A. Wojtasiewicz, Notatka dotycząca określeń miary w języku polskim, w: Liczba, ilość, miara, s. 101-102.
9. Problemy kwantyfikacji w grupie werbalnej, w: Liczba, ilość, miara, s. 93-96 i w: Funkcje semantyczne i składniowe polskich przysłówków, s. 58-61. Por. też ciekawe uwagi R. Laskowskiego dotyczące referatu R. Grzegorzycowej /Problemy kwantyfikacji.../: "W zdaniach typu /1/ dom budowano 2 lata i /2/ dom zbudowano w dwa lata kwantyfikacja jest identyczna: dotyczy czasu trwania zdarzenia. Różnica dotyczy natomiast struktury predykatu: w /2/ zbudowano jest predykatem złożonym z budowano + informacja, że czynność ta została spełniona, że został osiągnięty jej punkt docelowy. Analogicznie przedstawia się sytuacja w zdaniu /3/ pożyczył mu książkę na dwa lata: "oddał mu książkę w czasowe posiadanie + określił czas tego posiadania" /na 2 lata/. Liczba, ilość, miara, s. 97.
10. Przykłady realizacji tego typu konstrukcji zob.: A. Otfinowski, Konstrukcje orzeczeniowe ..., s. 233-235, gdzie - być może niesłusznie - przypisano orzeczeniu trwać /w połączeniu z określnikiem ilościowym/ funkcję wykładnika przebiegu.
11. Zamiast treści zdaniowej: Czyn przedsięb. załogi stworzył ...
12. Przykłady takich realizacji zob.: A. Otfinowski, o.c., s. 159.

WYKAZ ŹRÓDEŁ, Z KTÓRYCH CZERPANO PRZYKŁADY, I ROZWIĄZANIE SKRÓTÓW

Dorosz.	Słownik języka polskiego, t. I-X, pod redakcją Witolda Doroszewskiego.
Dośw.	Z. Matysik, B. Lenarcik, M. Bałka, Doświadczenia chemiczne w szkole podstawowej, Warszawa 1967.
DW	Dziennik Wieczorny, Bydgoszcz.
Expr.	Express Wieczorny, Warszawa, wyd. DCBA.
GP	Gazeta Pomorska
Kuch.	Kuchnia polska, Warszawa 1959, wyd. V.
Lit.	J. Kulczycka-Saloni, A. Nofer Ładyka, Literatura polska drugiej połowy XIX wieku dla kl. II, Warszawa 1971.
Ład	Jerzy Andrzejewski, Ład serca, Warszawa 1957.
PL	25 lat w Polsce Ludowej, Warszawa 1969, Wydawnictwo Katalogów i Cenników /przykład z pracy dyplomowej studentki WSP w Bydgoszczy, J. Świerad/.
SPP	Słownik poprawnej polszczyzny pod red. W. Doroszewskiego, Warszawa 1973.
Wiedza	"Wiedza i Życie", Warszawa 1967, nr 7.

BIBLIOGRAFIA

1. Grzegorzczkowska R., Problemy kwantyfikacji w grupie werbalnej, w: Liczba, ilość, miara. Materiały Konferencji Naukowej, Wrocław 1973.
Funkcje sementyczne i składniowe polskich przysłówków, Wrocław 1975.
2. Laskowski R., Uwagi dotyczące referatu R. Grzegorzczkowskiej /Problemy kwantyfikacji .../, w: Liczba, ilość, miara, s.97.
3. Otfinowski A., Konstrukcje orzeczeniowe z transformacją gerundialną bez przyimka i z przyimkiem: dla, do, Bydgoszcz 1976.
Aspekt odźwownika jako członu określanego lub określającego w niektórych związkach z przydawką, ZN UMK w Toruniu, Fil.Pol. VIII, z. 38, s. 103-113.

4. Słownik poprawnej polszczyzny pod red. W. Doroszewskiego, Warszawa 1973.
5. Wojtasiewicz O.A., Notatka dotycząca określeń miary w języku polskim: w: Liczba, ilość, miara, s. 101-102.

NOMINALIZATIONS OF THE TYPE CZAS CZYTANIA IN SOME SECONDARY FUNCTIONS

Summary

Nominalizations of the type czas czytania function primarily as adverbials of time. The other functions can be recognized as secondary. In particular it refers to the nominalizations of this type in constructions:

1. expressing one event:

Zapadła chwila milczenia.
Czas gotowania wynosi 4 minuty.

2. expressing relation between two events:

Ta chwila refleksji jest jednak konieczna.
W czynie przedzjazdowym załoga skróciła czas wykonania inwestycji.

"ÜBER EINIGE SEKUNDÄRE FUNKTIONEN DER NOMINALISIERUNGEN DES TYPUS CZAS CZYTANIA

Zusammenfassung

"Die Nominalisierungen des Typs czas czytania erfüllen primär die Funktion des Zeitbestimmungswortes. Andere Funktionen kann man als sekundäre anerkennen. Im besonderen betrifft das die Nominalisierungen dieses Typs in den Konstruktionen:

1. die ein Geschehen ausdrücken:

Zapadła chwila milczenia.
Czas gotowania wynosi 4 minuty.

2. die eine Relation zwischen zwei Geschehen ausdrücken:

Ta chwila refleksji jest jednak konieczna.
W czynie przedzjazdowym załoga skróciła czas wykonania inwestycji.